

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ
ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

**Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ
УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ**

Д. 13.16.527 диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК:372.881.161.1(575.2) (043.3)

ТАШТАНКУЛОВА ЖЕҢИШГҮЛ ЖЭЭНЧОРОВНА

**ДОЛБООРДУК ТЕХНОЛОГИЯНЫН НЕГИЗИНДЕ
БАКАЛАВР СТУДЕНТТЕРДИ ОРУС ТИЛИНДЕ
ООЗЕКИ БААРЛАШУУГА ҮЙРӨТҮҮ**

13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы
(орус тили)

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу
үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2017

Иш С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин тилдер кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Ахметова Нурлан Алымкуловна

Расмий оппоненттер: педагогика илимдеринин доктору, профессор
Биялиев Кутманбек Абакович

педагогика илимдеринин кандидаты,
профессордун милдетин аткаруучу
Бостанова Парида Зиябековна

Жетектөөчү мекеме: **Ош мамлекеттик университетинин орус тилин жана адабиятын окутуунун методикасы кафедрасы**
Дареги: 7140000, Ош ш., Ленин к., 331.

Коргоо 2017-жылдын 15-сентябрында саат 15.30да И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетине жана Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетине караштуу педагогика жана психология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертацияларды коргоо боюнча уюштурулган Д.13.16.527 диссертациялык кеңешинин отурумунда болот. Дареги: 720023, Бишкек шаары, Камская көчөсү, 10 а.

Диссертация менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин илимий китепканасынан таанышууга болот, дареги: 720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51. <http://arabaev.kg/do.kg>

Автореферат 2017-жылдын 15-августунда таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин кандидаты, доцент

Омурбаева Д.К.

ИЗИЛДӨӨНҮН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Учурдагы социалдык, экономикалык, саясий шарттар аракетчил жана ойчул, демократиянын, рынок мамилелеринин шартында жашай алган, коомдун, мамлекеттин, өзүнүн жана өз үй-бүлөсүнүн жыргалчылыгы үчүн көп түрлүү жана жемиштүү ишмердик аткарууга жөндөмдүү атуулду калыптандыруу талабын ар бир кесиптик билим берүүнүн алдына коюуда. Бул жагдай жогорку кесиптик билим берүүнүн студенттерин окутуу жана тарбиялоо системасын өркүндөтүү боюнча милдеттерди чечүүнү шарттайт.

Жогорку окуу жайларда илимий-техникалык прогресске, социалдык жана саясий процесстерге таасир этүүгө жана олуттуу салым кошууга жөндөмдүү инсан калыптанат. Бүгүнкү күндө мамлекет компетенттүү инсандын калыптанышын камсыз кылуунун натыйжалуу ыкмаларын табууну сунуш кылууда. Бул маселени чечүүнүн зарылдыгы жөнүндө “Билим берүү жөнүндө” Мыйзамда, “Кыргыз Республикасындагы билим берүүнүн 2012-2020-жылдардагы өнүгүшүнүн стратегиясында”, Мамлекеттик билим берүү стандарттарында (МБС) жана башка нормативдик документтерде айтылган.

Орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүү маселеси айрыкча акыркы мезгилде, Кыргызстандагы социалдык турмушта байкалып жаткан тенденцияларга байланыштуу, актуалдашууда, ал тенденцияларга төмөнкүлөр кирет: планетанын масштабындагы миграциялык процесстерде байкалган глобалдык чакырыктар; калктын мобилдүүлүгү; глобалдуу экономиканын, илимди талап кылуучу кызматтардын түзүлүшү, билим алуудагы жетишкендиктерге коюлуучу талаптардын өзгөрүшү; өлкөнүн саясий турмушуна катышуу формаларынын өзгөрүшү; социалдык байланыштардын өзгөрүшү; баалуулуктардын эволюциясы ж.б. – булардын бардыгы билим берүүдөгү көйгөйлүү аймактарды белгилеп турат.

Ушул чакырыктарга ылайык, Кыргыз Республикасынын үчүнчү муундагы Мамлекеттик билим берүү стандарттарынын талаптарында окутуунун инструменталдык каражаттарынын тандалышы жаңы, компетенттүүлүктүк, лингвокультурологиялык методологиялык мамилелер менен жана метасапаттар менен, б.а. билим берүү процессинин конкреттүү когнитивдик-маалыматтык жана технологиялык толтурулушу менен аныкталат. Албетте, эң маанилүү компетенция болуп орус тилиндеги оозеки баарлашуу аркылуу инсан аралык жана ишкерлик конструктивдүү мамилелерди түзүү жана сактоо жөндөмдүүлүгү катары коммуникативдик компетенция эсептелет.

Жогорку окуу жайдын билим берүү мейкиндигиндеги экинчи эне тили катары орус тилине окутуунун мазмунунун жана инструменталдык каражаттарынын анализи жогорку квалификациялуу адистерди даярдоонун учурдагы системасы студенттердин оозеки баарлашуу компетенцияларын өнүктүрүүгө толук кандуу көмөк көрсөтө албай турганы жөнүндө тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет. Муну биздин изилдөөбүздүн алкагында жүргүзүлгөн студенттердин коммуникативдик компетенцияларынын

калыптангандыгынын анализи тастыктап турат. Бул изилдөөнүн натыйжалары бүтүрүүчүлөрдүн кесиптик жана коомдук ишмердигиндеги инсан аралык баарлашуу процессинде туш келген кыйынчылыктарын проблема катары алып чыгат.

Бир катар карама-каршылыктар иш жүзүндө орун алган:

- экинчи эне тили катары орус тилин окутуунун заманбап максаттары менен аны окутуунун эскирген усулдарынын ортосундагы карама-каршылык;

- тилдерди окутуунун салттуу усулдарынын кемчиликтери студенттерди орус тилине үйрөтүүгө бир кыйла убакыт жана күч жумшалганына, орус тилиндеги тилдик чөйрөнүн бар экенине, тайпаларды 12-15 кишиден кичи тайпаларга бөлүүгө, орус тили боюнча жаңы окуу-методикалык комплекстер түзүлгөнүнө карабай, окутуунун натыйжалары жалпысынан жетиштүү эмес болгон жагдайга алып келди.

- орус тили боюнча практикалык сабактарда кептик ишмердиктин жетектөөчү түрү болуп окуу, кайра айтып берүү жана грамматикалык көнүгүүлөрдү иштөө саналат. Негизинен кептик ишмердиктин рецептивдүү түрлөрү, мисалы, окуу, басымдуулук кылат, ошол эле учурда экинчи эне тилинде эркин сүйлөшүүгө үйрөтүү үчүн оозеки кептин, оозеки баарлашуунун дал өзү – текстти угуу, түшүнүү жана сүйлөө – артыкчылыктуу багыт болууга тийиш.

Бул жерде парадокс коммуникативдик компетенцияны калыптандыруу менен окутуунун коммуникативдик эмес усулдары, кептик ишмердиктин рецептивдүү түрлөрү, студенттердин кептик активдүүлүгүнүн төмөндүгү, тилдик билгичтиктердин үстүртөн калыптандырылгандыгы жана ар түрдүү кырдаалдарда таянычтарды түзүүнүн жана колдонуунун стихиялуулугу карама-каршы келип жаткандыгында турат. Ошондой эле орус тилинин грамматикасына, тилдин системасынын өзүнө ашыкча көңүл буруу тилди пассивдүү өздөштүрүүгө өбөлгө түзөт, муну биздин окуу китептерибиз тастыктап турат.

Студенттердин экинчи эне тилин окуп-үйрөнүүдөгү алга жылыштарынын темпине тыгыз байланыштуу болгон өз алдынча окуу ишмердигинин натыйжасыз уюштурулушу менен окуу материалын өздөштүрүүнүн сапатынын, таанып-билүүчүлүк мотивациянын деңгээлинин, орус тилин экинчи эне тили катары окуп-үйрөнүүнүн жекече стилинин жаралышынын сапатынын ортосунда карама-каршылык түзүлгөн. Болонья системасынын шарттарында ар бир дисциплинага, анын ичинде тилдерди үйрөнүүгө да, өз алдынча иш үчүн сааттардын чоң көлөмү каралган, бирок иш жүзүндө бакалавр студенттердин өз алдынча окуу иши көп учурда башаламан мүнөзгө ээ. Окутуунун интерактивдүү усулдарын жана формаларын жетишсиз колдонуу да экинчи эне тили катары орус тилине үйрөтүүнүн максаттары менен натыйжаларынын шайкеш эместигинин себептерине кирет деп ойлойбуз.

Ушуга байланыштуу долбоордук технологияны окутуунун интерактивдүү усулу катары жогорку окуу жайдын билим-тарбия

мейкиндигинде колдонуу маселеси педагогдордун да, лингводидакттардын да көңүлүн өзүнө буруп келет.

Окутуунун интерактивдүү усулдары боюнча атамекендик окумуштуулардын: А.Алимбековдун, Н.А.Ахметованын, И.Бекбоевдин, К.Есеналиеванын ж.б. изилдөөчүлөрдүн эмгектерин атоо зарыл. Бирок бул технологияны Кыргызстандын билим берүүсүндө колдонуунун бүтүндүктүү системасы азырынча иштелип чыга элек, ал эми долбоордук технология, айрыкча орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүүдө, стихиялуу түрдө колдонулат. Коюлган проблема диссертациянын темасын тандап алууну шарттады: **“Долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүү”**.

Изилдөөнүн объектиси: экинчи эне тили катары орус тилинде оозеки баарлашуунун компетенцияларын өнүктүрүү процесси.

Изилдөөнүн предмети: долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн методикасы.

Изилдөөнүн максаты: долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн теориялык жактан негизделген жана практикалык жактан сыналган методикасын иштеп чыгуу.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Бакалавр студенттерди экинчи эне тили катары орус тилине үйрөтүүнүн өзгөчөлүктөрүн Мамлекеттик билим берүү стандарттарына ылайык аныктоо. Экинчи эне тили катары орус тилине үйрөтүүдөгү эң натыйжалуу колдонулуп жаткан мамилелерди аныктоо.

2. Жогорку квалификациялуу бүтүрүүчүлөрдүн кесиптик ишмердикти татаалдыктын бардык деңгээлдеринде жана жогорку даражалуу натыйжалуулук менен ишке ашырышына мүмкүндүк берүүчү кесиптик оозеки баарлашуунун компоненттеринин өзгөчөлүктөрүн жана структурасын аныктоо.

3. Бүтүрүүчүнүн орус тилинде оозеки баарлашуусун камсыз кылуучу долбоордук технологияны иштеп чыгуу.

4. Долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттердин оозеки баарлашуу деңгээлин өркүндөтүүнүн динамикасын сүрөттөөгө мүмкүндүк берүүчү критерийлерди жана көрсөткүчтөрдү иштеп чыгуу.

5. Тажрыйба-эксперименттик окутуу жүргүзүү жана анын натыйжаларын анализ кылуу.

Изилдөөнүн максатына жетүү жана милдеттерди аткаруу үчүн иште изилдөөнүн ар түркүн методдору колдонулду:

- когнитивдик-жалпылоочу (атамекендик жана чет өлкөлүк лингвистикалык жана лингводидактикалык адабияттарга илимий талдоо жүргүзүү; билим берүүдөгү нормативдик жана профилдик документтерге (“Билим берүү жөнүндөгү” Мыйзам, Мамлекеттик билим берүү стандарттары) предметтик-мазмундук анализ жүргүзүү);

- диагностикалык (байкоо, анкета жүргүзүү, интервью алуу, тестирилөө);

- иштелип чыккан методдун натыйжалуулугун текшерүү үчүн тажрыйбалык окутуу.

Изилдөөнүн тажрыйба-эксперименттик базасы: С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университети. Тажрыйбалык ишке “Филология” багытынын 1-курсундагы 160 студент тартылган.

Изилдөөнү уюштуруу жана анын этаптары. Изилдөө 2010-жылдан 2016-жылга чейин жүрүп, үч этапты камтыды.

Биринчи этап – 2010-2011-жылдар – теориялык-жалпылоочу этап, бул этап диссертациянын темасы боюнча теориялык булактарга анализ жүргүзүү жана жалпылоого багытталган, проблеманын абалы изилденди, болочок изилдөөнүн максаты жана милдеттери аныкталды.

Экинчи этап – 2011-2013-жылдар – тажрыйбалык-эксперименттик этап, мында экинчи эне тили катары орус тилине окутуунун принциптери, негизги методдору, ыкмалары аныкталды; окутуунун сунушталган моделинин натыйжалуулугун текшерүү үчүн шарттардын комплекси түзүлдү; С.Нааматов атындагы НМУнун филология факультетинде калыптоочу эксперимент өткөрүлдү.

Үчүнчү этап – 2013-2016-жылдар – рефлексиялык-аналитикалык этап, бул учурда калыптоочу эксперименттин натыйжалары анализденди жана бааланды, диссертациянын тексти иштелип чыкты.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы:

- орус тилине окутуунун оозеки баарлашуу чөйрөсүндөгү мазмуну, кесиптик мааниге ээ болуучу билимдер, көндүмдөр жана билгичтиктер аныкталды;

- филологиялык факультеттердин бүтүрүүчүсүнүн кесиптик компетенцияларын эске алуу менен долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн структуралык-функционалдык модели теориялык жактан негизделди жана иштелип чыкты;

- долбоордук технология колдонулуучу кырдаалдардын комплекси моделдештирилди жана сүрөттөлдү;

- оозеки баарлашуунун көндүмдөрүн өркүндөтүү максатында долбоордук технологиян кесиптик чөйрөдө колдонуунун натыйжалуулугу тастыкталды.

Изилдөөнүн теориялык маанилүүлүгү:

- бакалавр студенттердин кесиптик оозеки кебин өнүктүрүү үчүн маанилүү болгон коммуникативдик компетенциянын структурасындагы спецификалык компоненттер: тилдик, кептик, когнитивдик, лингвокультурологиялык, прагматикалык жана дискурсивдик компоненттер аныкталды жана чечмеленди;

- долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн коммуникативдик компетенцияны өркүндөтүүгө багытталган модели иштелип чыкты;

- долбоордук технологиянын негизинде коммуникативдик компетенцияны өркүндөтүү жана өнүктүрүү максатында бакалавр

студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн принциптери туюнтулду: 1) кесиптик багытталгандык жана дисциплиналар аралык байланыш принциби; 2) креативдүү, изилдөөчүлүк ишмердиктин үстөмдүк кылуучу ролу принциби; 3) аутенттүүлүк принциби; 4) өз алдынчалык жана автономдуулук, өзүн-өзү рефлексиялоого жана андан аркы инсандык жана кесиптик өнүгүүгө болгон керектөө принциби; 5) студенттердин эне тилине таянуу принциби.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү: изилдөөнүн алкагында иштелип чыккан жана негизги компоненттери окутуунун принциптери, мазмун жана долбоордук технология болгон моделди камтыган долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн методикасы өндүрүшкө киргизилди. Изилдөөдө иштелип чыккан жана туюнтулган жоболорду колледждердин, лицейлердин студенттери менен иштөөдө колдонууга болот. Сунушталган методика убакыттын жетишсиздигинин шартында бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүү процессин долбоордук технологиянын негизинде оптималдаштырууга жана интенсивдештирүүгө көмөк көрсөтөт.

Иштин материалдары “Орус тилин экинчи эне тили жана чет тил катары окутуунун методикасы” теориялык курсунда, орус тили мугалимдеринин квалификациясын жогорулатуу курстарында колдонулушу мүмкүн.

Коргоого төмөнкү жоболор коюлат:

1. Бакалавр студенттерди орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн натыйжалуулугу жогорулайт, эгерде ал үйрөтүү орус тилинин практикалык курсунда коммуникативдик компетенцияны калыптандырууга багытталган интерактивдүү, креативдүү ишмердикти уюштурууну максат кылган долбоордук технологиянын негизинде жүргүзүлсө.

2. Изилдөөдө сунушталган долбоордо иштөөнүн көндүмдөрүн калыптандыруу үчүн зарыл болгон билгичтиктердин катары аталган билгичтиктерди жана көндүмдөрдү калыптандырууга багытталган көнүгүүлөрдүн комплексин түзүүнүн негизи болуп саналат.

3. Долбоордук технологиянын алкагында орус тилинде оозеки баарлашууга натыйжалуу үйрөтүү долбоордук технологиянын негизин түзгөн лингводидактикалык принциптерди эсепке алуу менен түзүлгөн оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн моделин колдонуу аркылуу ишке ашышы мүмкүн.

Изденүүчүнүн жекече салымы коммуникативдик компетенцияны өнүктүрүү максатында долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүү үчүн көнүгүүлөрдүн теориялык негизделген жана практикалык жактан иштелип чыккан комплексин иштеп чыгууда, апробациядан өткөрүүдө жана С.Нааматов атындагы НМУнун окуу процессине киргизүүдө турат. Изилдөөнүн негизги жоболору жана натыйжалары филология факультети үчүн иштелип чыккан жаңы жумушчу программалардын негизин түздү.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо тилдер кафедрасынын отурумдарында жасалган баяндамалар формасында ишке ашты. Изилдөөнүн негизги жоболору жана натыйжалары эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда баяндалды жана талкууланды: Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгына арналган «Билим берүүнүн жана илимдин маселелери» 3-илимий-практикалык конференция, 2004, Нарын; «Орус тилдүү билим берүү – Кыргызстандын илимий-маданий өнүгүүсүндөгү эң маанилүү фактор» эл аралык илимий-практикалык конференциясы, Бишкек, 2012; «Билим берүү, тарых жана маданият – өлкөнүн өнүгүүсүнө өбөлгө» эл аралык илимий-практикалык конференциясы, С.Нааматов атындагы НМУ, 2016, «Тилдик жана маданий баалуулуктардын заманбап концепциясы» эл аралык илимий-практикалык конференциясы, Бишкек: БГУ, 2016; «Орус тили коомдун маданий-билим берүүчүлүк интеграциясынын фактору катары» II эл аралык илимий-практикалык конференциясы, Бишкек, КУУ, 2016, “Педагогика жана психология: теориянын жана практиканын актуалдуу маселелери” VIII Эл аралык илимий-практикалык конференциясы, Чебоксары, 2016, «Илимий изилдөөлөрдүн XXI кылымдагы өнүгүшүнүн келечеги» XII Эл аралык илимий-практикалык конференциясы, Махачкала, 2016.

Иштин жыйынтыктары 11 макалада жарыяланды, анын ичинен 4 макала КР ЖАКтын жана РИНЦтин тизмесине кирген илимий рецензиялануучу басылмаларда жарыяланды.

Диссертациянын түзүлүшү. Диссертация киришүүдөн, үч бөлүмдөн, корутундудан, библиографиялык тизмеден жана тиркемеден турат. Иш тексттик материалдан сырткары таблицалар жана сүрөттөр менен иллюстрацияланган.

ИЛИМИЙ ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө теманын тандалып алынышы жана анын актуалдуулугу негизделет, диссертациялык изилдөөнүн максаты, объектиси жана предмети, иштин максатынан келип чыккан милдеттер аныкталат, теориялык-методологиялык негизи чечмеленет, изилдөөнүн илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык маанилүүлүгү, коргоого коюлуучу жоболор жана иштин апробациясы ачып берилет.

“Долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн теориялык негиздери” деп аталган биринчи бөлүмдө бакалавр студенттерди орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн максаты, мотивациясы, мазмуну чечмеленет, долбоордук технологиянын чет өлкөлүк жана атамекендик педагогикада колдонулушу ретроспективалуу мүнөздө талдоого алынат.

Билим берүүнүн өнүгүшүнүн учурдагы этабында окутуунун максатына, мазмунуна, каражаттарына жана усулдарына карата көз караштарда масштабдуу бурулуштар болуп өтүүгө тийиш. Чет тилин окутуунун борбордук максаты болуп коомдун буйрутмасы эсептелет, бул

Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндө” Мыйзамында, жогорку кесиптик билим берүүнүн Мамлекеттик билим берүү стандарттарында өз ордун тапкан. Педагогикалык билим берүүнүн нормативдүү жана практикалык элементтерине киргизилген компетенттүүлүктүк мамиле сабакты өтүүнүн активдүү жана интерактивдүү формаларын, кесиптик багытталган окутууга багыт алууну, жогорку окуу жайдын билим берүү мейкиндигинде окутуучу менен студенттин карым-катышынын субъект-субъектилик ыкмасын колдонуунун зарылдыгын жаратты.

“Педагогикалык билим берүү” багыты боюнча жогорку кесиптик билим берүүнүн Мамлекеттик билим берүү стандартынын талаптарынын бири болуп окутуунун интерактивдүү методдорун, анын ичинде долбоордук методду милдеттүү түрдө колдонуу саналат. Долбоордук метод студенттен маалыматты жөн гана репродукциялап коюуну эмес, креативдүүлүктү талап кылат, анткени мындай тапшырмалар белгилүү бир чоочун элементти камтыйт да, эреже катары, бир нече мамилеге (подходго) ээ болушат.

Долбоордук технологиянын (проблемалар методунун) идеологиясы алгач Америкада XX кылымдын башында жаралып, Дж.Дьюи, В.Х.Килпатрик, Э.Коллингс, А.Флекснер, К.Фрей сыяктуу философтор жана педагогдор тарабынан иштелип чыккан философиядагы жана билим берүүдөгү гуманисттик багыттын идеялары менен байланыштуу болгон. 1975-жылы гана А.Морган аны окутуунун дидактикалык каражаты катары колдонууну сунуш кылган. Европада бельгиялык окумуштуулар долбоордук окутууну прикладдык маселелерди чечүү аркылуу илимий теорияны жана практиканы интеграциялай турган педагогикалык инновация катары карашат.

Россияда С.Т.Шацкий, В.Петрова, Н.К.Крупская, Б.В.Игнатъев, В.Н.Шульгина, М.В.Крупенина, П.П.Блонский, Е.Г.Каганов, П.Ф.Каптерев долбоордук методго чоң көңүл бурушкан. Долбоордук методдун айрым жактоочулары (В.Н.Шульгин, М.В.Крупенина, Б.В.Игнатъев) аны окуу мектебин турмуш мектебине айлантуунун жападан-жалгыз каражаты деп жарыялашкан. В.Петрова “Муз тебүү үчүн тоонун түзүлүшү” деген оюндук долбоорду мисал келтирет. Ушундай мамиленин натыйжасында окуу предметтери четке кагылган, окуучулар интуициянын жана адаттардын негизинде аракет кылышкан. Бул акырында долбоордук методго толугу менен тыюу салууга алып келген.

Долбоордук методду орус тилин өздөштүрүүдө колдонуу студентке грамматикалык эрежелерди, лексиканы, терминологияны жөн гана берип коюу аркылуу эмес, студенттин өзүнүн курчап турган дүйнөнүн заттарына жана кубулуштарына багытталган, ички мотивацияга ээ кептик активдүүлүгүнүн процессинде өздөштүрүү аркылуу ишке ашат.

Интерактивдүү кептик ишмердик аркылуу студенттин социалдык тажрыйбага ээ болушу, анын психикалык функцияларынын жана жөндөмдүүлүктөрүнүн, объективдүү дүйнө менен, башка адамдар жана өзү менен карым-катыштар системасынын өнүгүүсү ишке ашат. Бул көз караштан алганда, студенттин негизги максаты жөн гана тилдик билимдерди,

билгичтиктерди жана көндүмдөрдү өздөштүрүү эмес, алар да зарыл, бирок жетишсиз, негизги максаты чет тилиндеги бүтүндүктүү кесиптик ишмердикти өздөштүрүү болууга тийиш, мында тилдик билимдер багыттоочу негиз, максатка жетүүнүн каражаты катары колдонулат.

Компетенттүүлүктүк мамиле долбоордук методду колдонуу процессинде ишке ашат. Долбоордук технологиянын негизинде долбоорду иштеп чыгуу жана түзүү процесси жатат, сапаттык жактан жаңы маалымат анын натыйжалык продуктысы болуп калат, ал маалымат өнүгүү мүмкүндүгүнө ээ болот. Долбоор, Е.С.Полаттын аныктамасы боюнча, – студенттердин таанып-билүү көндүмдөрүн, маалыматтык мейкиндикте өз алдынча багыт алуу билгичтиктерин өнүктүрүүчү дидактикалык каражат, ал сынчыл жана чыгармачыл ой жүгүртүүнү өз алдынча өнүктүрүү үчүн шарт түзүп берет. Бул интерактивдүү методдун негизги өзгөчөлүктөрү: долбоорду аткаруу процессиндеги өз алдынчалык, студенттин жекече тажрыйбасына таянуу, билимдер менен аларды практикада колдонуунун ортосундагы байланыштыргыч чынжырча катары реалдуу кырдаалдарды моделдештирүү эсептелет.

Долбоордук технологиянын башкы функциялары болуп: өнүктүрүүчү, интеграциялоочу, инструменталдык, коммуникативдик, диагностикалык жана прогностикалык функциялар саналат. Өнүктүрүүчү функция приоритеттүү катары каралат (КР “Билим берүү жөнүндө” Мыйзамы). Ал окутуу процессинин динамикасын камсыз кылат, бул динамика анын иштөөсүн оптималдаштырууда, алга карай өнүгүүдө, студенттин орус тилиндеги оозеки кептик ишмердигиндеги бардык билгичтиктерди, көндүмдөрдү өркүндөтүүдө чагылат. Долбоордук методдун **өнүктүрүүчү функциясы** студенттердин андан аркы практикалык ишинде, оозеки илимий баарлашууда өзүн өнүктүрүүгө жөндөмдүүлүктөрүн калыптандырууну талап кылат. Бул үчүн, биринчиден, студенттердин системалык-ишмердиктик инструментарийди өздөштүрүүсүн камсыз кылуу, экинчиден, алардын калыптанган компетенцияларын кийинки ишинде натыйжалуу колдонуусуна мүмкүндүк бере турган инсандык сапаттарды калыптандыруу зарыл.

Долбоордук методдун **интеграциялоочу функциясы** башка окуу дисциплиналарынын билимдерин колдонуп, аларды чечилүүчү маселенин контекстинде топтоого мүмкүндүк берүүнү көздөйт. Жалпы терминологияны колдонуу, бир эле мыйзамченемдүүлүктү ар кыл дисциплиналардын көз карашынан түшүндүрүү студенттерде дүйнөнүн толук лингвистикалык сүрөттөлүшүн калыптандырат. Эң көп предмет аралык байланыштар “Азыркы орус тили” менен “Чет элдик жана орус адабияты”, “Атамекен тарыхы”, “Азыркы кыргыз тили” дисциплиналарынын ортосунда түзүлөт, “Манастаануу” жана “Азыркы орус тили” дисциплиналарынын айкашында долбоорлорду уюштурууга болот.

Инструменталдык функция. Орус тилинин практикалык курсунун билим берүүчүлүк мазмуну республиканын билим берүү мейкиндигинде орун алган парадигмага жараша калыптанат. Бүгүнкү күндө жогорку

квалификациялуу адиске билимдердин өзү гана жетишсиз, конкреттүү чындыкты өзгөртүп түзүү үчүн ааламдашып жаткан, прогресс жүрүп жаткан дүйнөнү бүтүндүктүү көрө алуу маанилүү. Азыркы дүйнөдө билим берүүнүн мазмуну студентке жетпеген билимдерди алууну камсыз кылган билимдик функцияны ишке ашырууга эмес, жаңы социалдык жана кесиптик тажрыйбаны өз алдынча өздөштүрүүнүн жолдорун аныктоого алып келүүчү рефлексивдик процесстердин принциптерин, методдорун, ыкмаларын жана каражаттарын өздөштүрүүгө улам көбүрөөк багытталып барат. Долбоордук метод студенттердин өз алдынча маалымат табуу жөндөмдүүлүктөрүн жандандырат, ал эми ыкмаларды жана инструменттерди ал өзү тандап алат.

Коммуникативдик функция коммуникативдик компетенцияны анын бардык: тилдик, лингвокультурологиялык, дискурсивдик жана стратегиялык элементтери менен чогуу калыптандырууну, өркүндөтүүнү талап кылат. Кызматташтыкта үйрөтүү технологиясынын бир түрү болгон долбоордук технология кептик баарлашууга, байланыш түзүү билгичтигине даярдоо менен гана чектелбестен, оозеки баарлашуунун негизинде маселенин чечилишин бирге издөөгө алып келет. Долбоорду аткарып жатып, студент активдүү болот, өзүнүн кыйынчылыктарын өзү чечет. Башка катышуучулар ага тапшырылган, балким курсташтарынын же окутуучунун жардамы менен чече турган маселенин бөлүгүнүн даяр чечилишин күтүп турат. Долбоордук ишмердик учурунда студенттерде ишке аша турган коммуникативдик функция башка студенттер менен жана иерархиялык социалдык тепкичтин, социалдык институттардын мүчөлөрү менен өз аракеттерин координациялоо катары, долбоорлоо учурунда коммуникациянын татаал түрлөрүнүн колдонулушу менен, долбоорду ишке ашыруу учурунда социалдык өнөктөштүк принцибин кармануу менен, социалдык маанилүү натыйжанын алынышы менен маанилүү. Долбоордун аткарылышынын натыйжалары оозеки презентация түрүндө сунушталат, мында ар бир студент өз бөлүгүн сунуштайт, катышуучулар өз чечендик жөндөмдүүлүктөрүн көрсөтүүсүнө шарт түзөт.

Диагностикалык функция студенттерде жаралган маселелердин жана кыйынчылыктардын себептерин аныктоону, эң ылайыктуу педагогикалык каражатты тандоону жана студенттердин квазипрофессионалдык ишмердикти камтыган долбоорго тартылышы үчүн жагымдуу шарттарды түзүүнү талап кылат. Диагностика төмөнкүлөрдү камтыйт: коммуникативдик-социалдык өнүгүүнүн динамикасын көзөмөлдөө жана аларды андан жогорку деңгээлге көтөрүүнүн оптималдык мүмкүнчүлүктөрүн издөө, ошондой эле студенттердин креативдик өнүгүшүнүн туура багытын аныктоо.

Коммуникативдик компетенцияны калыптандыруу максатына жетүү үчүн студенттердин долбоорду аткаруусунун **прогностикалык функциясын** ишке ашыруу зор мааниге ээ. Бул – байкоонун маалыматтарына таянып, конкреттүү студенттердин социалдык турмушунда, кептик өнүгүшүндө жүрүшү мүмкүн болгон өзгөрүүлөрдүн белгилүү бир божомолун (прогнозун)

негиздөө. Бул божомолдун негизинде студенттерди башкаруунун планы жана студенттердин бири-бири менен карым-катышын эсепке алуунун планы түзүлөт. Долбоорду аткаруу боюнча тайпаларды түзүүдө тайпадагы инсан аралык карым-катыштарды, студенттердин бири-бири менен иштөөсүнүн ыңгайлуулугун эске алуу өтө маанилүү. Ар бир ушундай интерактивдүү карым-катыш студенттер тарабынан окуу турмушундагы окуя катары кабыл алынат. Бул окуялар эмоционалдык жактан чоң мааниге ээ. Ушуга байланыштуу студенттерде ийгиликтин кырдаалын түзүү зарыл.

Долбоордук методдун изилдөөчүлөр тарабынан салттуу түрдө көрсөтүлүүчү негизги компоненттери кеңири чечмеленген, толук түрдө өтө сейрек кездешет. Долбоорду аткаруунун негизги этаптарын сунуш кылабыз: маселенин коюлушу; фактылык материалдарды чогултуу; алынган материалды ирээттештирүү жана талдоо; божомол иштеп чыгуу жана аны текшерүү; божомолду далилдөө же четке кагуу; презентация түзүү.

Долбоор:

- 1) так эмес чечилиштерге ээ болууга;
- 2) практикалык мүнөздө жана студенттер үчүн пайдалуу болууга;
- 3) кызыгуу туудурууга;
- 4) окутуунун максаттарына максималдуу түрдө кызмат кылууга тийиш.

Жооптун так эместиги жана өзүнүн жеке тажрыйбасына жана досунун тажрыйбасына негизделген жекече чечим табуу мүмкүндүгү билим берүү процессинин бардык катышуучуларынын, педагогдун да кызматташтыгы, чогуу үйрөнүүсү, баарлашуусу үчүн пайдубал түзүүгө мүмкүндүк берет.

Долбоордук окутууну ишке ашыруунун этаптары. Биринчи этап болуп *маселе коюу* этабы эсептелет. Бул этапта педагог студенттер менен бирге маселенин предметин, долбоорду аткаруунун кыйынчылыктарын аныкташат. Маселенин маңызы, себептери аныкталат, карама-каршылыктар табылат, маселе туюнтулат.

Экинчи, изденүүчүлүк-вариативдик этапта маселени чечүүнүн варианттары изделет жана ар бир студенттин бул процесске катышуу даражасы, ошондой эле аткаруунун каражаттары аныкталат.

Үчүнчү, практикалык-аракеттик этапта студенттер менен бирге тайпаны маселенин чечилишине алып келүүчү реалдуу же виртуалдуу (кырдаалды имитация кылган учурда) аракеттер жасалат.

Төртүнчү, аналитикалык этапта окутуучу жана студенттер даяр долбоорду анализге алышат, натыйжаларды практикалык колдонуу мүмкүндүгүн болжолдошот. Рефлексивдүү компонент студенттердин өзүн-өзү өнүктүрүүсүнө, өзүн-өзү тарбиялоосуна түрткү берүү функциясын аткарат, рефлексия студенттердин өзүндө болуп өткөн өзгөрүүлөрдү андап-билүүсүн жана өзүн-өзү коррекциялоо үчүн жасалуучу кийинки аракеттерди долбоорлоосун камсыз кылат.

Экинчи бөлүм “Долбоорлордун негизинде бакалавр студенттерди орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн технологиясы” деп аталган. Анда долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди

оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн структуралык-функционалдык модели, долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн алгоритми сунушталган.

С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинде орус тили бардык факультеттерде, бардык багыттар боюнча окутулат. Орус тилинин практикалык курсу коммуникативдик компетенцияны анын бардык: тилдик, стратегиялык, дискурсивдик, социолингвистикалык, маданият аралык, лингвокультурологиялык элементтери менен чогуу калыптандырууга багытталат.

С.Нааматов атындагы НМУнун филология факультетинин студенттери үчүн долбоорлорду түзүү бир нече этап менен ишке ашат:

1. Филология факультетиндеги лингвистикалык курстардын билимдерин камтыган кесиптик дисциплиналардын мазмунун анализдөө.

2. Долбоордун дидактикалык максаттарын аныктоочу лингвистикалык дисциплиналардын курстарынын негизинде кесиптик багытталган актуалдуу маселени иштеп чыгуу.

3. Кесиптик маселенин негизинде кырдаалдык тапшырманы же бир нече бир типтүү тапшырмаларды түзүү.

4. Долбоордун текстинде туюнтулушу зарыл болгон негизги тезистерден турган долбоордун маалыматтык картасын түзүү.

Кесиптик ишмердиктеги оозеки баарлашуу белгилүү бир кесипке тиешелүү болгон образдардын, кептик клишелердин биримдигинен түзүлөт, кесиптин спецификасы кептик жүрүм-турумдун нормаларын, фондук билимдерди талап кылат, ушуга байланыштуу биз адистиктин профилин эсепке алуучу долбоорлорду сунуш кылдык. Англис, немец тилдерин окуп-үйрөнүүчү тайпаларда төмөнкү долбоорлор сунушталды: “Вильгельм фон Гумбольдт – лингвистикадагы лингвокультурологиялык багыттын негиздөөчүсү”, “Джейн Остин – сүйүү романдары” дисциплина аралык долбоору, орус жана кыргыз филологдору үчүн (2 тайпа аткарат) – “Кыргыздардагы жана орустардагы үйлөнүү салтынын өзгөчөлүктөрү” лингвокультурологиялык долбоору, “Дмитрий Поливанов – “Манас” эпосунун алгачкы изилдөөчүсү жана котормочусу” маалыматтык долбоору, “Кыргыз филологиясы” тайпасы үчүн – “Дмитрий Поливанов – уникалдуу лингвист”, “Кыргыздын “Манас” эпосунун изилдөөчүлөрү”, “Дмитрий Поливанов – “Манастын” алгачкы котормочусу жана изилдөөчүсү” маалыматтык долбоорлору.

Өз алдынча долбоордук иштин жыйынтыгы С.Нааматов атындагы НМУда студенттин илимий изилдөө иши боюнча жыл сайын өтүлүүчү студенттик конференциядагы баяндама түрүндө сунушталышы мүмкүн.

Студенттердин чет тилдеги коммуникативдик компетенциясын калыптандырууда долбоордук методду колдонуу бир учурда бир нече дидактикалык милдеттерди чечүүгө мүмкүндүк берет:

- 1) болочок жогорку квалификациялуу адисте маалыматтык навигациянын (багыт алуунун), издөөнүн жана маалыматтык агымдарды ирээтке келтирүүнүн көндүмдөрүн калыптандыруу;
- 2) студенттерде ар бир конкреттүү маселе боюнча чыгармачыл ниетти ишке ашыруунун көп деңгээлдүү жана көп аспектилүү процессин пландоо көндүмдөрүн калыптандыруу;
- 3) лексикалык корду кеңейтүү; текстти угуу жана түшүнүү, окуу, сүйлөө, жазуу көндүмдөрүн өнүктүрүү жана өркүндөтүү; окуу процессиндеги тилдик чөйрөнү моделдештирүү, б.а. долбоордун үстүндө иштөө билимдерди өздөштүрүү жана кептик коммуникацияны ишке ашыруу процессин көз алдына элестетүүгө мүмкүндүк берет;
- 4) өлкө таануучулук маалыматтар менен таанышуу (тилдик өлкөтаануучулук долбоорлор);
- 5) тигил же бул өлкөнүн маданий өзгөчөлүктөрү менен таанышуу; эстетика, көркөм өнүгүү жана сулуулук, искусство жөнүндө улут аралык түшүнүктөрдүн горизонтун кеңейтүү; инсан аралык коммуникациянын тажрыйбасы (социомаданий долбоорлор).

Долбоордук технологиянын негизинде студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн автордук структуралык-функционалдык моделинде биз 4 блоктун аныктадык (1-сүрөттү караңыз).

Долбоордук методду жүргүзүү процессинде ак ниеттүүлүктүн, эмпатиянын, аттракциянын негизинде диалогдук баарлашуу билгичтиктерин калыптандырууга басым жасалат. Баарлашуунун инсандык компоненттеринин долбоорду аткаруу процессинде байкалышы биринчи даражадагы мааниге ээ болду, анткени бул жагымдуу атмосферанын түзүлүшүнө, студенттердин көнүмүш эмес кырдаалда өздөрүн ыңгайлуу сезишине, алардын жөндөмдүүлүктөрүнүн максималдуу ачылышына шарт түздү.

“Долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн иштелип чыккан моделинин натыйжалуулугун текшерүү боюнча тажрыйба-эксперименттик окутуу” деп аталган III бөлүмдө тажрыйба-эксперименттик изилдөөнүн маалыматтары берилди.

Тажрыйба-эксперименттик окутуу процессинде алдыбызга төмөнкүдөй максат коюлду: долбоордук технологияны колдонуунун негизинде оозеки баарлашууну өнүктүрүү процессинде “Филология” багытынын студенттеринин коммуникативдик компетенциясын калыптандыруу жана өнүктүрүү, ошондой эле алынган билимдерди, көндүмдөрдү жана билгичтиктерди окуу-кесиптик ишмердикте интериоризациялоо.

МАКСАТТЫК БЛОК

Коомдун социалдык талабы,
КРнын жогорку билимдин мамлекеттик билим берүү
стандарттары

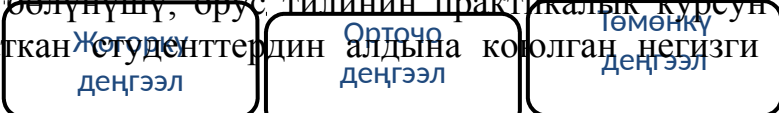
студенттерди орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүү

1-сүрөт. Долбоордук технологиянын негизинде студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн структуралык-функционалдык модели.

Аныктоочу экспериментти жүргүзүү учурунда коммуникативдик компетенциянын студенттердин оозеки баарлашуусун өнүктүрүүнүн аспектисинде калыптангандыгынын критерийлери жана көрсөткүчтөрү, ошондой эле деңгээлдери иштелип чыкты. Бөлүп алынган компетенциялардын калыптандыгынын баштапкы деңгээлин ар бир критерий боюнча аныктоо үчүн тастирлөө жана оозеки аңгемелешүү өткөрүлдү.

Алынган маалыматтарды иштетүүнүн натыйжалары студенттерде коммуникативдик компетенциянын калыптангандыгынын, негизинен төмөнкү жана орто деңгээли басымдуулук кыларын көрсөттү. Бул эксперименталдык иштин даярдоо этабы үчүн негиз болуп кызмат кылды. Даярдоочу этапта орус тилинин практикалык курсун компетенттүүлүктүк мамилени өскө алуу менен окуп-үйрөнүүдө окутуучулар жана студенттер колдонуучу окуу китептери, окуу куралдары, методикалык материалдар анализденди. Аныктоочу эксперименттин жүрүшүндө тилдик эмес факторлордун студенттердин кесиптик оозеки кептик баарлашууга жетишсиз деңгээлде үйрөтүлгөндүгү жөнүндө божомол тастыкталды. Кесиптик оозеки кептик баарлашуу процессинде студенттерде жаралуучу кыйынчылыктар такталды, темалар жана кырдаалдар белгиленди, алар калыптоочу эксперименталдык окутуу программасынын негизин түзүштү.

Сүрөттөлүп жаткан тажрыйба-эксперименттик окутуунун эксперименталдык жана көзөмөлдүк тайпалардагы негизги өзгөртүлбөс факторлору болуп төмөнкүлөр аныкталды. Экспериментке бирдей убакыт мерчеминин бөлүнүшү; орус тилинин практикалык курсун окуп-үйрөнүүгө киришип жаткан студенттердин алдына коюлган негизги максаттар жана милдеттер.

Өзгөртүлүүчү факторлорго оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн уюштурулушу (долбоордук технологиянын негизинде студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн структуралык-функционалдык модели) кирет. Окутуунун графикалык түрдө сүрөттөлгөн модели 1-сүрөттө көрсөтүлгөн.

Көзөмөлдүк тайпа тажрыйба-эксперименттик окутуунун өзгөрүлмө чоңдугун колдонбостон салттуу методика боюнча окутулду.

Эксперименталдык тайпадагы сабактарда сүйлөө билгичтиктерин калыптандырууга, долбоордук технологиянын негизинде оозеки баарлашууга үйрөтүүгө багытталган, биз иштеп чыккан көнүгүүлөрдүн комплекси колдонулду.

Көнүгүүлөрдүн иштелип чыккан комплексин тажрыйбалык-эксперименттик окутуу (калыптоочу эксперимент) процессинде ишке ашыруу төмөнкүлөргө багытталган: окуу процессинин студентти болочоктогу кесипкөй адис катары өнүктүрүүгө багытталышын камсыз кылуу, бул студенттин кесиптик калыптануу процессине инсандык кызыгуусунун, кесиптик багытталган долбоордук ишмердикке карата аң-

сезимдүү позициясынын иштелип чыгышын билдирет; студенттин окуу ишмердигин долбоордук ишмердикти болочок кесиптик маселелерди чечүүнүн зарыл каражаты катары колдонууга кайра багыттоо, өз алдынчалыкты жана чыгармачыл активдүүлүктү өнүктүрүү; студенттердин негизги билим берүү программаларынын түзүлүшү жана мазмуну жөнүндө билимдерди өздөштүрүшү; студенттердин жүргүзүлүп жаткан ишмердикти аң-сезимдүү жөнгө салуунун билгичтиктерин жана стратегияларын, ошондой эле долбоордук ишмердиктин типтүү кыйынчылыктарын жана көйгөйлүү кырдаалдарын натыйжалуу чечүүнүн стратегияларын өздөштүрүшү; студенттердин кесиптик кырдаалдарды комплекстүү анализдөө жана калыптандырылуучу компетенциялардын релеванттуу компоненттерин интегративдүү ишке ашыруу тажрыйбасына ээ болуусу.

Жогорку билимдин бардык Мамлекеттик билим берүү стандарттарында чет тили, экинчи эне тили катары орус тили боюнча оозеки кептин төмөнкү өлчөмдөрү бааланат: маекте (берилген тема боюнча дискуссияда) катышуу, маалымат суроо, маектештин пикирине карата өз мамилесин билдирүү, талкууланып жаткан кесиптик маселе боюнча өзүнүн пикирин туюнтуу, маселе боюнча маалымат берүү, алынган маалыматтын мазмунун кыскача чагылдыруу, өзү, өзүнүн тегерегиндеги адамдар, өзүнүн пландары жөнүндө баяндап берүү, өзүнүн чечимин негиздөө, өз өлкөсүнүн жана окулуп жаткан тилдин өлкөсүнүн жашоосунун жана маданиятынын айырмачылыктарын сүрөттөп берүү ж.б. билгичтиктер.

Ушуга байланыштуу баалоо төрт өлчөм (параметр) боюнча жүргүзүлдү: коммуникативдик компетенция (ойдун так туюнтулушу, оозеки айтылган кептин кырдаалга ылайыктыгы, аргументтелиши); тилдик компетенция (грамматикалык курулмаларды колдонуу даражасы); кептин шыдырлыгы (оозеки кептин көлөмү, сүйлөөнүн темпи, хезитациялар); сөздүк кору (лингвистикалык жана адабияттаануучулук терминдердин орун алышы, перифраздын, синонимиянын көндүмдөрүнө ээ болуу).

Долбоордун үстүндө иштөөдө студенттердин оозеки кептерин баалоо иштин бардык этаптарында: проблема коюуда, “мээ чабуулунда”, диспутта, презентацияда, диалогдордо жана монологдордо жогоруда аталган параметрлер боюнча он баллдык шкала аркылуу жүргүзүлдү (караңыз: 1-таблица, 1-, 2-диаграммалар).

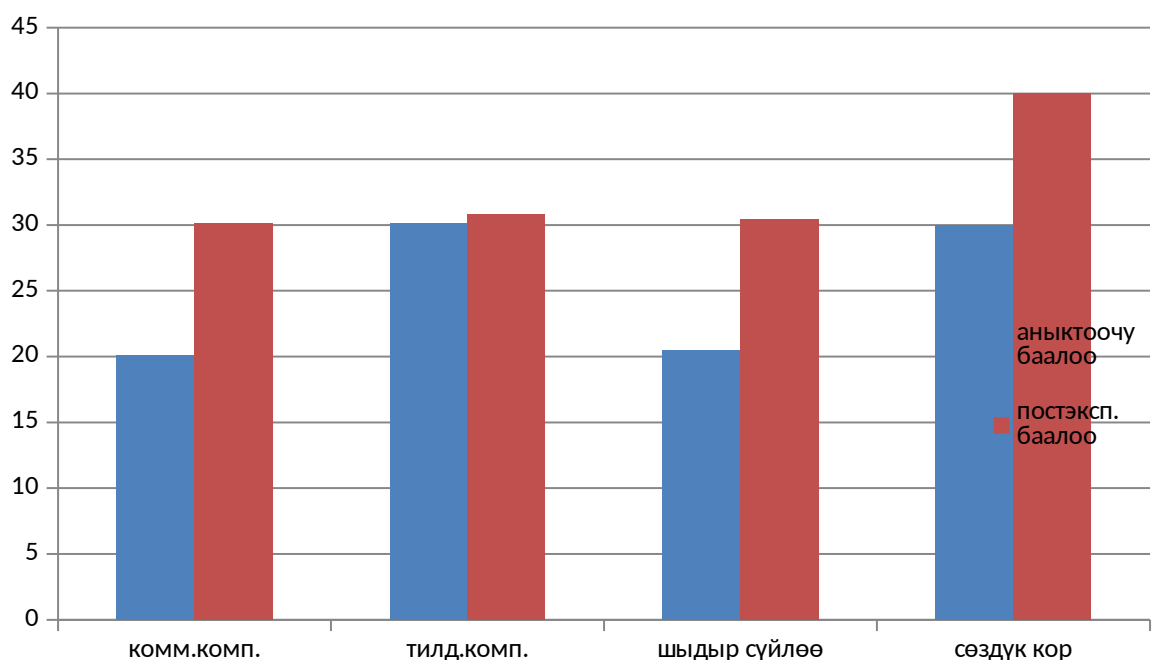
1-таблица. Долбоордук технологияны колдонуунун негизинде орус тилинде оозеки баарлашууда болуп өткөн өзгөрүүлөрдүн динамикасы.

тай пал ар	КРИТЕРИЙЛЕР			
	Коммуникативдик компетенция (ойдун туюнтулушунун тактыгы, оозеки кептин кырдаалга ылайыктыгы,	Тилдик компетенция (грам. курулмаларды колдонуу даражасы)	Шыдыр сүйлөө (оозеки кептин көлөмү, сүйлөө темпи, хезитациялар)	Сөздүк кор (тилдик жана адабияттык терминдердин орун аталышы, перифраз, синонимия)

	аргументтелиши)						көндүмдөрүнө ээ болуу)	
	Аныктоочу баалоо	Постэксп. баалоо	Аныктоочу баалоо	Постэксп. баалоо	Аныктоочу баалоо	Постэксп. баалоо	Аныктоочу баалоо	Постэксп. баалоо
КТ	20.1	30.1	30.1	30.8	20.5	30.4	30.0	40
ЭТ	20	40	30	40.8	20.1	40.3	30.1	40,2

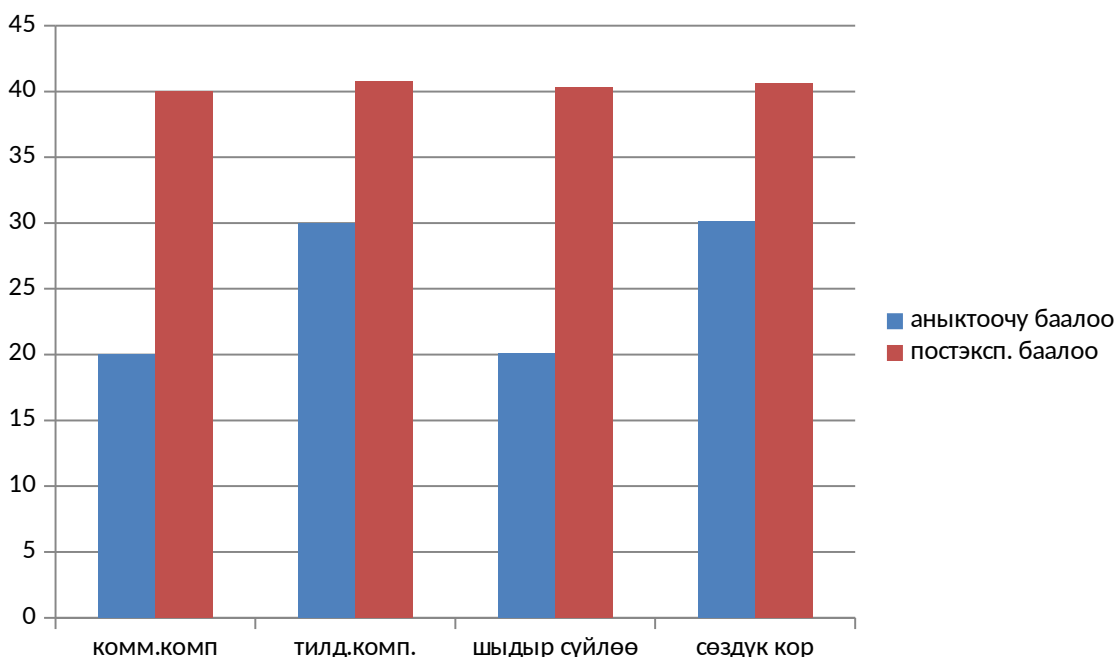
№1 диаграмма. Долбоордук технологияны колдонуунун негизинде орус тилинде оозеки баарлашууда болуп өткөн өзгөрүүлөрдүн динамикасы.

Көзөмөлдүк тайпа

№2 диаграмма. Долбоордук технологияны колдонуунун негизинде орус тилинде оозеки баарлашууда болуп өткөн өзгөрүүлөрдүн динамикасы.

Эксперименталдык тайпа

Изилдөөнүн жана педагогикалык эксперименттин жыйынтыгында төмөнкүдөй ишенимдүү натыйжалар алынды:

1. Эксперименталдык тайпалардын студенттеринин коммуникативдик компетенциясынын бардык (тилдик, стратегиялык, дискурсивдик, социолингвистикалык, маданият аралык, лингвокультурологиялык) субкомпетенциялар боюнча деңгээли олуттуу өсүшкө ээ болду.

2. Долбоордук методду педагогикалык технология катары колдонуу учурунда эксперименталдык тайпалардын студенттеринин оозеки баяндоолорунун түзүлүшүнүн логикалуулугу жана аргументтелиши жогорулады. Вокабулярдын (сөздүк кордун) көрсөткүчтөрү аныктоочу баалоого салыштырмалуу өстү. Долбоордук методду колдонуу процессинде студенттердин оозеки баарлашуусун өнүктүрүү жана калыптандыруу учурунда студенттердин креативдик деңгээлинин көрсөткүчтөрүнүн жогорулашы алардын тилдик жана коммуникативдик компетенцияларынын өсүшүнө оң таасирин тийгизди.

Долбоордук иш жүргүзүлгөндөн кийин студенттердин арасында анкета жүргүзүлдү.

Өзүн-өзү рефлексиялоо анкетасы:

Сүйлөмдөрдү толуктаңыз:

1. Эми мен буларды билем...
2. Долбоорду аткарууга катышып жатып, мен...
3. Команда менен иштөө буларды көрсөттү...
4. Мага баарынан көп жакканы...
5. Мага анча жакпаганы...

6. Долбоорду даярдоо жана аткаруу учурунда мен үйрөнгөн эн негизги нерсе – бул...

Студенттердин жоопторго кызыгуусу, башка пикирлерге өзгөчө маани берилүүсү субъекттүүлүктүн калыптанышына жардам берди, баарлашууга үйрөтүүдөгү инсандык багытталган мамиленин көрүнүшү болду. Долбоорду аткаруу учурундагы өзүн-өзү рефлексиялоо, долбоордун пайдалуулугун баалоо, студенттер билдирген сунуштар окутуунун мазмунун жана уюштурулушун өркүндөтүү үчүн педагогикалык баалуулукка ээ болду. Студенттердин жоопторунун айрымдары: “Долбоор натыйжалуу чечимдерди табууга, креативдүү сунуштарды иштеп чыгууга, командада иштөөгө үйрөттү”; “Командада иштөө бул иштин чынында эле оор экенин көрсөттү: ар кимдин өз мүнөзү бар, ар бир адам лидер болгусу келет”. “Өзүмдүн минусум катары белгилейм: көбүрөөк сүйлөө, баарлашуу керек; көп сөздөрдү, терминдерди билбейм”; “Мага баарынан көп жакканы – окутуучу бизди башкарбастан, долбоорду ишке ашыруунун ыкмаларын өзүбүз өз алдынча табуубузга мүмкүндүк берди”.

ЖАЛПЫ КОРУТУНДУЛАР

Бул изилдөөнүн негизги максаты болуп долбоорду аткаруу процессинде студенттердин карым-катышын уюштуруунун негизинде орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүүнү теориялык негиздөө, ошондой эле интерактивдүү формаларды колдонуу менен оозеки баарлашууга үйрөтүү боюнча методикалык сунуштарды практикалык иштеп чыгуу саналды. Азыркы мезгилде социалдык-тиричиликтик чөйрөдө орус тилинде баарлашуунун көндүмдөрүнө ээ болуу гана эмес, тандап алган адистик боюнча орус тилинде кесиптик билимдерди өздөштүрүү да максат катары коюлуп жатат. Ушуга байланыштуу жогорку кесиптик билим берүүнүн үчүнчү муундагы жаңы Мамлекеттик билим берүү стандарттары орус тилин окуп-үйрөнүүдө кесиптик өзгөчөлүктөрдү эске алууну, анын болочок кесиптик ишмердиктин максаттарын ишке ашырууга багытталышын талап кылат. Билим берүүнү модернизациялоо компетенттүүлүктүк, лингвокультурологиялык мамилелерди чет тили боюнча билим берүүнүн методологиялык негизи катары сунуш кылып жатат.

Компетенттүүлүктүк мамиле даяр билимдерди гана өздөштүрүүгө багытталбагандыктан, кесиптик өнүгүүнүн жекече стратегиясын түзүү, өзүн-өзү рефлексиялоо жана өзүн-өзү окутуу, өзүн-өзү өркүндөтүү аркылуу инсандык потенциалды активдештирүү билгичтиктери окуу процессинде зор мааниге ээ болуп жатат. Бул шарттарда орус тилине окутуу процессинин багыттары өзгөрүүдө. Филологиялык факультетте оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн интерактивдүү ыкмасы катары долбоордук технология сунушталды, ал студенттерге инсан катары калыптанууга, активдүүлүгүн, өз алдынчалыгын жана өзү кабыл алган чечимге жоопкерчилик мамиле кылуусун жогорулатууга мүмкүндүк берет, ал эми окутуунун интерактивдүү ыкмалары катары “мээ чабуулу”, “суроолордун ромашкасы” ж.б. ыкмалар

сунушталды. Окутуунун бул интерактивдүү методдору долбоор аткаруу билгичтиктерин өркүндөтүүгө жардам берет.

Долбоордук метод тилдик компетенцияны калыптандырууга гана жардам бербестен, билимдик кесиптик ишмердиктен өз алдынча кесиптик ишмердикке өтүүнү табигый түрдө ишке ашырууга мүмкүндүк берет. Позитивдүү мотивация, долбоордун үстүндө иштөө процессинде жекече кызыгуу лексикалык жана грамматикалык материалды өздөштүрүүнүн натыйжалуулугун жогорулатат, билимдерди табуунун жана аларды чет тилдеги кептик ишмердикте колдонуунун татаал маселелерин чечүүгө жардам берет жана студенттин кесиптик чөйрөдө өзүн-өзү андан ары өркүндөтүүсү үчүн өбөлгөлөрдү түзөт.

Долбоордук технология студенттин кесиптик жана инсандык потенциалын төмөнкүлөрдүн эсебинен өнүктүрөт: анын долбоордук ишмердиктин чыгармачыл процессине тартылышы; анын активдүүлүгүнө түрткү берүү; тарбиялоочу жана өнүктүрүүчү чөйрөнү уюштуруунун шартында анын жекече катышуусунун стратегиясын иштеп чыгуу; оозеки баарлашуунун, кызматташтыктын, биргелешкен чыгармачылыктын, окутуучунун колдоосунун өзгөчө формасынын жана студент тарабынан өзүн-өзү рефлексиялоонун атмосферасынын түзүлүшү. Долбоордук методду орус тилин өздөштүрүүдө колдонуу студентке грамматикалык эрежелерди, лексиканы, терминологияны жөнөкөй берип коюу жолу менен эмес, анын өзүнүн курчап турган дүйнөнүн заттарына жана кубулуштарына багытталган, ички мотивге ээ болгон кептик активдүүлүгүнүн процессинде өздөштүрүү аркылуу ишке ашат.

Оозеки баарлашуу, психологиялык көз караштан алганда, социалдык карым-катыштын бир бөлүгү болуп саналат. Ошол эле учурда баарлашуу ишмердиктин өзгөчө түрү, тагыраак айтканда коммуникативдик-таанып-билүүчүлүк ишмердик болуп саналат, анын өзгөчөлүгү ишмердиктин бул түрү өз алдынча ишмердик катары саналышы да жана/же практикалык кесиптик ишмердикти жандап жүрүшү да мүмкүн экенинде турат. Сүйлөө кептик ишмердиктин бир түрү болуп саналат, ага атайын, этап-этабы менен үйрөтүү зарыл.

Жогоруда айтылгандар оозеки кептик баарлашуу түшүнүгүн конкреттештирүүгө, оозеки баарлашуунун негизги параметрлерин жана механизмдерин тактоого мүмкүндүк берди.

Диссертацияда студенттердин окуу процессинде бири-бири менен карым-катышы алардын инсандык өнүгүшүн шарттай тургандыгы жана алардын экинчи эне тилинде маданият аралык коммуникация түзүүгө жөндөмдүүлүгүнүн калыптанышына жардам бере тургандыгы негизделет. Бул иште филология факультетинде оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн максатына карата азыркы учурда орун алган көз караштарга байланыштуу маселелер каралды, негизги милдеттер окутуунун этаптары боюнча такталды, студенттердин орус тилин оозеки баарлашуунун каражаты катары колдонуусуна мүмкүндүк берүүчү билгичтиктердин негизги тобу аныкталды.

Долбоордук технологиянын негизинде студенттерди орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн структуралык-функционалдык модели төрт блоктон турат: 1) **максаттык блок:** коомдун социалдык талабы, Кыргыз Республикасынын жогорку билим берүүсүнүн мамлекеттик стандарттары, регионалдык эмгек рыногунун талаптарын эске алуу; 2) **когнитивдик блок:** студенттердин баарлашуу кырдаалдарын билиши, лингвистикалык, адабияттаануучулук терминологияны билиши, долбоордун типологиясын эсепке алуу; 3) **процессуалдык-лингводидактикалык:** долбоордук технологиянын алкагындагы, окутуунун этаптуулугун сактоо менен ишке ашырылуучу атайын тапшырмалардын системасын колдонуу; инсандык сапаттарды өнүктүрүү (болочок кесиптик ишмердигинде зарыл болуучу командада иштөө, максатка умтулуу, уюшкандык, жоопкерчилик, демилгелүүлүк, коммуникабелдүүлүк, өзүн-өзү өнүктүрүү, долбоорду аткаруу учурунда чечим кабыл алуунун өз алдынчалыгы билгичтиктери); 4) **критериалдык-баалоо блогу:** бакалавр студенттердин орус тилинде оозеки баарлашууну өздөштүрүү деңгээлин өлчөө.

Сунушталган моделди ишке ашыруу учурунда жетектөөчү мамилелер болуп компетенттүүлүктүк, коммуникативдик, инсандык багытталган, лингвокультурологиялык мамилелер саналат.

Студенттердин бири-бири менен карым-катышынын негизинде оозеки баарлашууга үйрөтүү методикасы тажрыйбалык окутуунун жүрүшүндө сыналды. Иштелип чыккан окутуу методикасынын тажрыйба-эксперименттик текшерүүсүнүн маалыматтары изилдөөдө камтылган, алар методиканын натыйжалуулугун тастыктайт. Натыйжалуулук студенттердин коммуникативдик активдүүлүгүнүн олуттуу жогорулашында, алардын чыгармачыл ишмердик тажрыйбасынын кеңейишинде, ошондой эле түзүлгөн айтымдардын тилдик жана кесиптик жактан тууралыгында байкалды. Жүргүзгөн изилдөөбүздүн келечектүүлүгү бул методиканы бардык чет тилдерге жана окуу жайлардын ар кыл типтерине колдонууга мүмкүн экенинде турат.

Диссертациялык изилдөөнүн негизги мазмуну жана натыйжалары автордун төмөнкү эмгектеринде чагылдырылган:

1. Таштанкулова, Ж.Ж. Самостоятельная работа студентов – необходимое условие повышения качества образования [Текст] / Р.Ж. Жакеева, Ж.Ж. Таштанкулова //Гуманитарные науки и современность - 2004. – С. 123-126.
2. Таштанкулова, Ж.Ж. Новые технологии в организации учебного процесса студентов. [Текст] / Л.П. Кибардина, Ж.Ж. Таштанкулова //Вестник КНУ им.Ж.Баласагына: Специальный юбилейный выпуск. Труды института Целевой подготовки специалистов. - №6 2004.- С. 70-74.
3. Таштанкулова, Ж.Ж. Преподавательская деятельность – один из важных факторов учебного процесса. [Текст] /Ж.Ж. Таштанкулова// Кыргыз тили жана адабияты - №7 - 2004 – С. 139-141.

4. Таштанкулова, Ж.Ж. Использование интерактивных технологий обучения – важное средство совершенствования учебного процесса. [Текст] / Ж.Ж. Таштанкулова // Кыргыз тили жана адабияты - №7 - 2004 г. – С. 150-152.
5. Таштанкулова, Ж.Ж. Теоретические основы проектирования деятельности учителя начальных классов и учащихся. [Текст] / Ж.Ж. Таштанкулова // Известия Вузов Кыргызстана. - №7 – 2016. - С.210-212.
6. Таштанкулова, Ж.Ж. Современные технологии преподавания как основа педагогики сотрудничества. [Текст] / Ж.Ж. Таштанкулова // Вестник НГУ имени С. Нааматова. - №2,3. – 2016 – С. 211-212.
7. Таштанкулова, Ж.Ж. Использование метода проектов при обучении устному общению на русском языке как неродном. [Текст] / Н.А. Ахметова, Ж.Ж. Таштанкулова // Материалы VIII Международной научно-практической конференции «Педагогика и психология: актуальные вопросы теории и практики». – Чебоксары. -2016. - С. 44-47.
8. Таштанкулова, Ж.Ж. Метод проектов и его функции в обучении устному общению на русском языке студентов бакалавров. [Текст] / Н.А. Ахметова, Ж.Ж. Таштанкулова // Материалы XII МНПК «Перспективы развития научных исследований в 21 веке». – Махачкала, 2016. – С. 68-72.
9. Таштанкулова, Ж.Ж. Проектная деятельность и профессиональная компетентность преподавателей. [Текст] / Ж.Ж. Таштанкулова. // Вестник БГУ им К. Карасаева - №3-4 (37-38) – 2016. С. 37-39.
10. Таштанкулова, Ж.Ж. Проектная технология как вариант организации деятельностного подхода в обучении русскому языку. [Текст] / Ж.Ж. Таштанкулова // Проблемы современной науки и образования - № 37 (79) - 2016. – С.97-100.
11. Таштанкулова, Ж.Ж. Метод проектов как средство формирования и развития коммуникативной и информационной компетенций студентов на уроках русского языка. [Текст] / Ж.Ж. Таштанкулова // Наука, образование и культура. - №4 (19) - 2017. – С.74-78.

Таштанкулова Жеңишгүл Жээнчороевнанын “Долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди орус тилинде оозеки баарлашууга үйрөтүү” деген темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы жана методикасы (орус тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: оозеки баарлашуу, долбоордук технология, коммуникативдик компетенция, интерактивдүү окутуу, креативдүү окутуу, структуралык-функционалдык модель.

Изилдөөнүн объектиси: экинчи эне тили катары орус тилинде оозеки баарлашуунун компетенцияларын өнүктүрүү процесси.

Изилдөөнүн предмети: долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн методикасы.

Изилдөөнүн максаты: долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн теориялык жактан негизделген жана практикалык жактан текшерилген методикасын түзүү.

Изилдөөнүн усулдары: когнитивдик-жалпылоочу (атамекендик жана чет өлкөлүк лингвистикалык жана лингводидактикалык адабияттардын илимий анализи; билим берүү боюнча жана профилдик нормативдик документтердин (“Билим берүү жөнүндө” Мыйзамдын, Мамлекеттик билим берүү стандарттарынын) предметтик-мазмундук анализи); диагностика (байкоо, анкета жүргүзүү, интервью алуу, тестирилөө); иштелип чыккан методиканын натыйжалуулугун текшерүү үчүн тажрыйбалык окутуу.

Изилдөөнүн илимий жаңычылдыгы: оозеки баарлашуу чөйрөсүндөгү орус тилин окутуунун мазмуну, кесиптик-маанилүү билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр такталды; долбоордук технологиянын негизинде бүтүрүүчүнүн кесиптик компетенцияларынын өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн модели теориялык жактан негизделди жана иштелип чыкты; долбоордук технология колдонулуучу кырдаалдардын комплекси моделдештирилди жана чечмеленди; долбоордук технологиян кесиптик чөйрөдө оозеки баарлашуунун көндүмдөрүн өркүндөтүү максатында колдонуунун натыйжалуулугу тастыкталды.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү: изилдөөнүн алкагында иштелип чыккан жана негизги компоненттери катары окутуунун принциптери, мазмун, долбоордук технология саналган моделди камтыган бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүүнүн методикасы өндүрүшкө киргизилди. Изилдөөдө иштелип чыккан жана туюнтулган жоболорду колледждердин, лицейлердин студенттери менен иштөөдө колдонууга болот. Сунушталган методика долбоордук технологиянын негизинде бакалавр студенттерди оозеки баарлашууга үйрөтүү процессин убакыттын таңсыктыгынын шарттарында оптималдаштырууга жана интенсивдештирүүгө көмөк көрсөтөт.

РЕЗЮМЕ

диссертации Таштанкуловой Женишгул Жээнчороевны на тему: «Обучение устному общению на русском языке студентов бакалавров на основе проектной технологии» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - теория и методика преподавания и воспитания (русский язык)

Ключевые слова: устное общение, проектная технология, коммуникативная компетенция, интерактивное обучение, креативное обучение, структурно-функциональная модель.

Объект исследования: процесс развития компетенций устного общения на русском языке как неродном.

Предмет исследования: методика обучения устному общению студентов бакалавров на основе проектной технологии.

Цель исследования: создание теоретически обоснованной и практически проверенной методики обучения устному общению студентов бакалавров на основе проектной технологии.

Методы исследования: когнитивно-обобщающие (научный анализ отечественной и зарубежной лингвистической и лингводидактической литературы; предметно-содержательный анализ нормативных образовательных и профильных документов («Закона об образовании», ГОСы); диагностические (наблюдение, анкетирование, интервьюирование, тестирование); опытное обучение для проверки эффективности разработанной методики.

Научная новизна исследования: уточнено содержание обучения русскому языку в сфере устного общения, профессионально-значимые знания, навыки и умения; теоретически обоснована и разработана модель обучения устному общению студентов бакалавров на основе проектной технологии с учетом особенностей профессиональных компетенций выпускника; смоделирован и описан комплекс ситуаций, использующих технологию проектов; подтверждена эффективность использования технологии проектов в профессиональной сфере в целях совершенствования навыков устного общения.

Практическая значимость исследования: внедрена методика обучения устному общению студентов бакалавров на основе проектной технологии, включающая разработанную модель, основными компонентами которой являются принципы обучения, содержание, проектная технология. Положения, выдвинутые и сформулированные в исследовании, могут быть использованы в работе со студентами колледжей, лицеев. Предложенная методика способствует оптимизации и интенсификации процесса обучения устному общению студентов бакалавров на основе проектной технологии в условиях дефицита времени.

SUMMARY

thesis Tashtankulova Zhenishgul of Jaienchoroievna on the theme: "Teaching oral communication in Russian undergraduate students on the basis of project technology" on competition of a scientific degree of candidate of pedagogical Sciences, specialty 13.00.02 - theory and methods of teaching and upbringing (Russian language)

Key words: oral communication, technology design, communicative competence, interactive learning, creative learning, structural-functional model.

Object of research: development of competences of oral communication in Russian as a foreign language.

Subject of research: methods of teaching oral communication undergraduate students on the basis of project technology.

The purpose of the study: the establishment of a theoretically grounded and practically tested methods of teaching oral communication undergraduate students on the basis of project technology.

To achieve the research objectives and solving the above problems, we used different **research methods:** cognitive synthesis (scientific analysis of domestic and foreign linguistic and linguo-didactic literature; a substantive analysis of the normative educational and relevant documents ("Law on education", Gosy); diagnostic (observation, questioning, interviewing, testing); experiential learning to test the effectiveness of the developed technique.

Scientific novelty of research: clarifies the meaning of teaching the Russian language in the sphere of oral communication, professionally important knowledge, skills and abilities; theoretically substantiated and developed a model of training in oral communication undergraduate students on the basis of project technologies, taking into account peculiarities of professional competences of graduates; modeled and described complex situations using technology of projects; confirmed the effectiveness of the use of technology projects in the professional sphere in order to improve oral communication skills.

Practical significance of the research: methodology of teaching oral communication undergraduate students on the basis of project technology, including the developed model the main components of which are the principles of teaching, content, design and technology. The provisions put forward and formulated in the study can be used in work with students of colleges and lyceums. The proposed method contributes to the optimization and intensification of the process of learning oral communication undergraduate students on the basis of project technology in the conditions of deficiency of time. This material can be used in the theoretical course "Methods of teaching Russian as a foreign language and foreign", at the refresher courses of teachers of Russian language.

Подписано в печать 15.08.2017 г. Формат 60x84 ^{1/16}.
Бумага офсетная.
Объем 1,75 п.л., Тираж 100 экз.

Отпечатано в Издательском центре «Окуу китеби» КАО
г. Бишкек, бул. Эркиндик, 25
Тел.: 0 (312) 62 23 68